

ARCHIWUM KRYMINOLOGII

Archives of Criminology

Karolina Trzeskowska-Kubasik ■

Działalność więzienia w Pińczowie w latach 1939–1944 (dystrykt Radom)

The operation of the prison in Pińczów in 1939–1944 (Radom district)

Abstrakt: W czasie okupacji niemieckiej więzienie w Pińczowie było największym więzieniem na terenie Kreishauptmannschaft Busko. Jednocześnie wraz z Lasem Weleckim koło Buska-Zdroju stanowiło największe miejsce egzekucji mieszkańców Kreishauptmannschaft Busko. Jego działalność w latach 1939–1944 jest słabo opisana w polskiej historiografii. Brak również publikacji omawiających straty osobowe na jego terytorium. Celem artykułu jest dokonanie charakterystyki działalności więzienia w Pińczowie oraz omówienie zbrodni niemieckich popełnionych na jego terenie.

Słowa kluczowe: dystrykt Radom, więzienie, zbrodnie niemieckie, egzekucje, Kreishauptmannschaft Busko, miejsce kaźni, system więziennictwa

Abstract: During the German occupation, the prison in Pińczów was the largest prison in the Kreishauptmannschaft Busko area. At the same time, together with the Welecki Forest near Busko-Zdrój, the prison in Pińczów was the largest place of execution of the inhabitants of Kreishauptmannschaft Busko. Its activity in 1939–1944 is poorly described in Polish historiography. There are also no articles about personnel losses within its territory. The goal of the article is to characterize the prisoners held in Pińczów, and to discuss the German crimes committed within its territory.

Keywords: Radom district, prison, German crimes, executions, Kreishauptmannschaft Busko, place of execution, prison system

Uwagi wstępne

W czasie okupacji niemieckiej więzienie w Pińczowie wraz z Lasem Weleckim pod Buskiem-Zdrojem było największym miejscem kaźni mieszkańców Kreishauptmannschaft Busko. Stan badań dotyczący działalności więzienia w Pińczowie w latach 1939–1944 jest niezwykle skromny. W publikacjach na temat jego działalności można znaleźć jedynie enigmatyczne wzmianki. Główną przyczynę tego stanu rzeczy można upatrywać w ubogim stanie źródeł – w 1944 r. Niemcy zniszczyli całą dokumentację więzienną. Zauważalny jest także brak opracowań dotyczących strat osobowych na jego terytorium. Jest pewnym paradoksem, że po 76 latach od zakończenia wojny, nie doczekano się powstania chociażby częściowej listy zawierającej nazwiska ofiar egzekucji na powyższym terenie. Przeważająca większość wciąż pozostaje anonimowa. Celem niniejszego artykułu jest omówienie działalności więzienia w Pińczowie w latach 1939–1944, ze szczególnym uwzględnieniem zbrodni niemieckich dokonanych na jego terenie.

Obok systemu obozów koncentracyjnych, system więziennictwa stanowił niezwykle ważną część maszyny terroru niemieckiego. Więzienia w czasie okupacji niemieckiej spełniały w latach 1939–1945 podstawową rolę w eksterminacji narodu polskiego. W nich bowiem izolowano, torturowano i mordowano Polaków i Żydów. Wysyłano z nich także więźniów do obozów koncentracyjnych. Najważniejsze więzienia w dystrykcie Radom posiadały status Niemieckiego Zakładu Karnego (*Deutsche Strafanstalt*) i wchodziły w skład więziennictwa sądowego. Taki profil miały więzienia w: Częstochowie, Kielcach, Pińczowie, Piotrkowie, Radomiu i Sandomierzu. Równocześnie na terenie dystryktu Radom funkcjonował szereg aresztów powiatowych, miejskich, a także tworzonych doraźnie miejsc przetrzymywania uprowadzonych osób (areszty etatowych i pozaetatowych posterunków żandarmerii) (Domański, Jankowski 2011: 307).

Początki istnienia więzienia w Pińczowie datuje się na okres międzywojenny, kiedy przejęto kompleks budynków umiejscowiony przy ulicy 3 Maja, gdzie dawniej mieściły się koszary wojskowe. W 1936 r. w części tych budynków zlokalizowano więzienie, którego pierwszym naczelnikiem był Adam Winnicki. Warunkiem przyjęcia do pracy w więzieniu była umiejętność czytania i pisania oraz pozytywna opinia, którą o kandydacie sporządzali funkcjonariusze policji. Ze względu na specjalny charakter służby, kandydaci na stanowiska w więziennictwie rozpoczynali służbę jako praktykanci, a służba przygotowawcza trwała rok.

Zarządzeniem okupanta niemieckiego z 10 lutego 1940 r., miasto Pińczów wraz z 7 gminami powiatu pińczowskiego znalazło się w granicach administracyjnych Kreishauptmannschaft Busko w dystrykcie Radom (Schäfer 1940: 1). Na jego terytorium Niemcy stworzyli prężnie działający aparat terroru. W czasie okupacji niemieckiej więzienie w Pińczowie stało się największym zakładem do przetrzymywania ludzi na terenie Kreishauptmannschaft Busko. Przeciętnie przebywało w nich od 300 do 400 więźniów. Zajmowało obszar około 2 ha (Trzeskowska-Ku-

basik 2021b). Cały teren otoczono drutem kolczastym i murem o wysokości 3.5 m (Bożyk, Jastrzębski, Massalski 2018). W narożnikach zbudowano wieże obserwacyjne. Politycznych więźniów umieszczono w lewym skrzydle więzienia. Kobiety przetrzymywano na specjalnym oddziale kobiecym. W kancelarii więziennej na wielkiej szkolnej tablicy widniały dane dotyczące aktualnej liczby więźniów, przetrzymywanych w więzieniu w Pińczowie. Z ramienia Rady Głównej Opiekuńczej więzienie w Pińczowie odwiedziła w listopadzie 1941 r. Karolina Lanckorońska¹. W momencie jej wizyty, na oddziale kobiecym przebywały 54 osoby (Lanckorońska 2001: 121). Długość pobytu w więzieniu w Pińczowie była różna. Więźniowie przebywali w nim od kilku tygodni do dwóch lat. Część z nich zwalniano po odbyciu kary, część zaś wywożono na rozstrzelanie do pobliskich lasów. Więźniów z Pińczowa wysyłano również do obozów koncentracyjnych. Najczęściej wywożono ich do KL Auschwitz-Birkenau.

Warunki bytowe panujące w więzieniu w Pińczowie były niezwykle trudne. Więźniowie pracowali między innymi przy regulacji rzeki Nidy. Praca była ciężka – pracowano po pas w wodzie, często bez jedzenia (Wykaz zbrodni b.d.: 58). Część więźniów kierowano również do prac rolnych. Więźniowie otrzymywali bardzo skromne pożywienie. Zazwyczaj dostawali 10 dkg chleba, czarną kawę zbożową, a także zupę. Niejednokrotnie przez pierwsze dni pobytu w więzieniu nie otrzymywali nic do jedzenia. Wincenty Fras zeznawał po wojnie: „W ciągu pierwszych trzech dni nie dano nam żadnej strawy a kawałki chleba, jakie mieliśmy z domu przy sobie, zabrali nam” (Fraś 1947: 101). Paczki, jakie więźniowie otrzymywali od rodzin, były rozkradane przez Niemców. Wielokrotnie więźniowie dostawali tylko połowę produktów (Wróbel 1947: 122). Dzięki zabiegom Karoliny Lanckorońskiej, podjętym w listopadzie 1941 r., więźniowie otrzymali lepsze wyżywienie. Dostarczono im również bieliznę i ciepłe ubrania (Lanckorońska 2001: 121). Na skutek złych warunków bytowych, w więzieniu w Pińczowie w 1943 r. wybuchła epidemia tyfusu plamistego, w wyniku której zmarło 200 więźniów (Sprawozdanie b.d.: 108).

1. Załoga więzienna w Pińczowie

1.1. Polski personel

W więzieniu w Pińczowie zatrudnieni byli przede wszystkim Polacy. Pracowali m.in. w administracji więzienia. Wymienić należy Tatianę Wataci, która pracowała w latach 1941–1944, a także Aleksandra Znojka zajmującego się ewidencją

¹ Karolina Lanckorońska (1898–2002) – polska historyk i historyk sztuki, nauczycielka akademicka Uniwersytetu Jana Kazimierza, żołnierz Armii Krajowej, więzień obozu koncentracyjnego KL Ravensbrück, oficer prasowa 2 Korpusu Polskiego Polskich Sił Zbrojnych. W czasie okupacji niemieckiej była zaangażowana w prace Rady Głównej Opiekuńczej.

więźniów. Przeważającą większość personelu stanowili strażnicy, pracujący w nim jeszcze przed wybuchem wojny. Ponownie pracę podjęli jeszcze w okresie niemieckiego zarządu wojskowego, gdy obowiązywał nakaz powrotu do miejsca pracy. Dla wielu z nich motywem decydującym był obowiązek patriotyczny, który nakazywał aktywne uczestniczenie w strukturach powstającego ruchu podziemnego. Strażnikom więziennym pozostawiono przedwojenne umundurowanie, nakazując jednak zdjąć z czapek polskiego orła, a guziki zamienić na zwykłe. Na mundurach i czapkach noszono symbol PSD – *Polnischer Strafanstaltendienst*. Bardzo upokarzający był tekst ślubowania, jakie składać musieli Polacy, którzy nie podpisali Niemieckiej Listy Narodowościowej (*Deutsche Volksliste*), a zamierzali pracować w niemieckim zakładzie karnym. W rocie zawarto bowiem klauzulę, że „złożoną wobec byłego państwa polskiego lub jego organu przysięgą wierności nie uważam się związany” (Bedyński 1998: 191). Polscy strażnicy wykonywali wszystkie czynności związane z obsługą wewnętrzną z wyjątkiem konwojowania więźniów, doprowadzania ich do transportu oraz na egzekucję. Wart podkreślenia jest również fakt, że nie mieli żadnej mocy decyzyjnej. Polski personel w więzieniach pozostał do końca okupacji. Niemiecka administracja więzienna nie miała zaufania do niego, toteż był poddawany nieustannej inwigilacji ze strony dozorców niemieckich. Aleksander Znojek, pracujący w administracji więziennej, przekazywał więźniom paczki żywnościowe, listy oraz grypsy od rodzin. W konsekwencji Gustaw Hasis – naczelnik więzienia zabronił mu wchodzenia za bramę więzienną, a następnie wysiedlił go z rodziną do mieszkania w innej części Pińczowa (Znojek 1966: 18). Niejednokrotnie wobec strażników więziennych Niemcy stosowali przemoc. Za działalność konspiracyjną, pomoc uwięzionym, część strażników więziennych zostało aresztowanych i zamordowanych bezpośrednio w egzekucjach lub na terenie innych więzień.

Załoga więzienia w Pińczowie składała się z 40 osób. Dozorcą więziennym był Wincenty Koprowski, zamordowany 13 listopada 1942 r. w więzieniu w Kielcach (Wykaz osób zabitych b.d.). Strażnikami więziennymi byli między innymi: Roman Poniewierski, Zygmunt Adamczyk, Franciszek Panter, Józef Maciąg, Tadeusz Parzoń, Józef Durmała, Karol Węgliński, Jan Chrobot, Władysław Kwiecień, Stanisław Kawa, Maria Irena Duniec czy Piotr Lech. Stosunkowo liczna grupa strażników więziennych uczestniczyła w działaniach antyniemieckich, przejawiających się w różnych formach: w zorganizowanej grupie pomagającej więźniom; w charakterze łączników organizacji podziemnych, a także w indywidualnej pomocy konkretnym uwięzionym. Niektórzy strażnicy uczestniczyli w świadczeniu każdego rodzaju pomocy.

Od marca 1941 r. w więzieniu w Pińczowie pracował Michał Szarapow, który zorganizował grupę strażników pomagających więźniom politycznym, zwłaszcza kobietom. W jej skład wchodził: Mieczysław Cubała, Józef Durmała, Wincenty Koprowski, Daniel Nowacki, Michał Orliński, Janina Zięba i Maria Zielińska. Z grupą współpracowała także mieszkanka Pińczowa – Franciszka Janiszewska, utrzymująca konspiracyjne kontakty ze Związkiem Walki Zbrojnej i Batalionami Chłopskimi (BCh). Od powyższych organizacji otrzymywała paczki żywnościowe

dla więźniów, które następnie przekazywała strażnikom z grupy Szarapowa. Na poczcie z kolei zatrudniony był pracownik, który niszczył dokumentację pocztową dotyczącą paczek adresowanych do więźniów. Paczki przekazywał następnie Franciszce Janiszewskiej. W sierpniu 1941 r. w związku z aresztowaniem Michała Szarapowa grupa zaprzestała działalności w dotychczasowej formie. Szarapow został osadzony w areszcie Jędrzejowie, z którego został zwolniony 20 sierpnia 1941 r. (Szarapow b.d.: 44). 16 października 1941 r. Niemcy aresztowali Mieczysława Cudałę (Szarapow b.d.: 44). Zwolniono go z więzienia w bliżej nieokreślonym czasie.

Po dokonaniu aresztowań członków grupy Szarapowa, kilku strażników zostało pozyskanych przez Bataliony Chłopskie. Pełniło funkcję łączników pomiędzy więzieniem, a organizacją. Roman Poniewierski zaangażowany był w przenoszenie paczek i grypsów, Paweł Curyło informował rodziny o wywiezieniu więźniów. Jan Chrobot należał zaś do komórki wywiadu BCh. Strażnicy więzienni zaangażowali się również w dwukrotną akcję rozbicia więzienia w Pińczowie, przeprowadzoną 10 czerwca 1944 r. i 13 lipca 1944 r. Wśród nich znajdowali się: Karol Węgliński, Roman Poniewierski, Józef Durmała, Stanisław Dominek, Józef Maciąg, Tadeusz Parzoń i Władysław Kwiecień.

Należy przyznać, że nie wszyscy strażnicy więzienni angażowali się w działalność podziemia. Wśród osób, które podjęły współpracę z Niemcami znajdował się pochodzący z województwa poznańskiego Władysław Dembiński. Służbę więzienną w Pińczowie sprawował w latach 1940–1944. Wobec więźniów stosował przemoc fizyczną, poprzez bicie ich i umieszczanie w karcerach. Michał Szarapow zeznał: „Cygana bił gumą i kopał go. By go nie bił, Cygan całował mu nogi” (Szarapow b.d.: 92). Dembiński pozostawał w bliskich stosunkach z Hasisem, regularnie składając mu donosy. Wraz ze swą żoną – Marią, miał przyczynić się do aresztowania 1 lipca 1943 r. członków Szarych Szeregów: Antoniego Piaseckiego „Kułaka”, Czesława Lecha „Młota”, Waldemara Kaczmarczyka „Krzaka” oraz Zdzisława Marczewskiego „Giermka”. Miał być również odpowiedzialny za aresztowanie 20 października 1943 r. adwokata – Władysława Jabłonki, którego Niemcy rozstrzelali 27 listopada 1943 r. w egzekucji w lesie koło Lisowa (Jabłonkowska 1945: 18). W grudniu 1943 r. Dembiński został uznany za volksdeutscha. Na własną prośbę został przeniesiony do więzienia w Kielcach, gdzie pracował do 14 stycznia 1945 r. Wyrokiem Sądu Okręgowego w Kielcach z 22 maja 1947 r. Dembińskiego skazano na 4 lata więzienia, utratę praw publicznych na 5 lat i przepadek mienia (Sąd 1947: 54).

Więzienie w Pińczowie po wojnie wznowiło działalność dopiero wiosną 1957 r. Z tego też powodu strażnicy więzienni pracujący w nim podczas okupacji niemieckiej, po zakończeniu wojny podejmowali prace w więzieniach na terenie całego kraju. Roman Poniewierski po wojnie pracował w Kielcach (1945–1949) oraz w Iławie (1949–1953). Franciszek Panter znalazł zatrudnienie w więzieniu w Krakowie, zaś Józef Durmała w Jaworze. Karol Węgliński w latach 1945–1948 pracował zaś we Wrocławiu.

1.2. Personel niemiecki

Naczelnikiem więzienia był początkowo funkcjonariusz polskiej straży więziennej – Michał Wataci. Najprawdopodobniej w 1940 r. zwolniono go z funkcji, a następnie osadzono w więzieniu w Kielcach, gdzie zmarł w 1941 r. Jego następcą został Gustaw Hasis, który funkcję naczelnika więzienia sprawował w latach 1940–1944. Budził postrach wśród więźniów: „Na samo wspomnienia nazwiska Hasis, więźniowie bledli” (Peterson 1966: 63). Jednego z nich, którego przyłapał na paleniu papierosa, ukarał 14-dniowym pobytom w karcerze (Poniewierski 1966: 95). Do rodzin aresztowanych, którzy przychodzili do więzienia w celu przekazania im paczek żywnościowych, strzelał bez powodu (Poniewierski 1976: 262). Mieszkańców Pińczowa, którzy w porę mu się nie uklonili, okładał skórzanym pejczem. Podczas pierwszej akcji rozbicia więzienia w Pińczowie, przeprowadzonej przez oddziały Batalionów Chłopskich, Hasisowi udało się zbiec. Został zabity w drugiej połowie 1944 r. przez polskich partyzantów.

W 1944 r. funkcję naczelnika więzienia w Pińczowie objął Alfons Keller. Miał mówić więźniom „Niemcy są po to, żeby walczyli i zwyciężali, a Polacy są po to, żeby pracowali i umierali” (Poniewierski 1976: 262). Funkcjonariuszem w więzieniu pińczowskim był również Gerhard, który w momencie objęcia przez Kellera pozycji naczelnika, został jego zastępcą. Wspomnieć należy również o Franzu Kutznerze, który pracował jako strażnik więzienny. Wielokrotnie stosował przemoc wobec więźniów, bijąc ich kluczami po głowie (Duniec 1966: 91). Aleksander Znojek scharakteryzował go w następujący sposób: „Był on szpiclem Hasisa. O wszystkim co się działo w więzieniu donosił jemu. Był on niskiego wzrostu, błydy, ręce jak gdyby miał połamane – jakby miał reumatyzm. Znęcał się nad więźniami, kopał ich” (Znojek 1966: 62).

2. Więźniowie

Jak już wcześniej wspomniano, więzienie w Pińczowie było największym zakładem do przetrzymywania ludzi na terenie Kreishauptmannschaft Busko. W więzieniu w Pińczowie osadzano zarówno Polaków, jak i Żydów oraz Cyganów. Więźniowie pochodzili z Buska-Zdroju, Częstochowy, Kielc, Chęcina, Warszawy, Jędrzejowa, Wodzisławia, Rudy, Łodzi czy też z Radomia. Trafiali oni do więzienia w Pińczowie z rozmaitych przyczyn: za opieszałość lub niewywiązanie się z dostaw kontyngentów, za prowadzenie nielegalnego uboju, działalność podziemną czy też pomoc Żydom. Osadzano w nim również przestępców kryminalnych. Więźniów zazwyczaj przewożono bezpośrednio do więzienia w Pińczowie. Należy pamiętać, że ze względu na brak linii kolejowych, z Buska-Zdroju nie odchodziły bezpośrednio transporty do obozów koncentracyjnych. Osoby osadzone w areszcie tymczasowo-

wym w Busku-Zdroju (zarówno Polacy, jak i Żydzi), znajdujące się na liście do wywózki, w tym celu przewożono do Pińczowa. W 1941 r. (od 23 października) trafiło do niego 65 osób, w 1942 r. – 346, w 1943 r. – 109, zaś w 1944 r. (do 22 lipca) – 39 (Sprawozdanie b.d.: 114).

Do więzienia w Pińczowie przenoszono również osoby osadzone w więzieniu przy ul. Zamkowej w Kielcach. Wart podkreślenia jest fakt, że w Archiwum Państwowym zachowały się jedynie listy transportowe za 1941 r. Najliczniejszy transport więźniów z Kielc do Pińczowa miał miejsce w lutym 1941 r. Przetransportowano wówczas 191 osób. 5 maja 1941 r. na Ponidzie przybyło 78 osób osadzonych uprzednio w katowni na ul. Zamkowej. Wśród nich znajdowało się 26 kobiet z Radomia, które aresztowano 24 stycznia 1941 r. (Trzeskowska–Kubasik 2021a). 25 lipca 1941 r. do Pińczowa przeniesiono 62 więźniów (Lista transportowa 25 VII 1941: 44–46). Najprawdopodobniej 15 października 1941 r. do więzienia w Pińczowie przewieziono 90 osób, w tym 35 osób (Lista transportowa 15 X 1941: 112–113). 4 listopada 1941 r. z ul. Zamkowej w Kielcach przetransportowano 67 więźniów (Lista transportowa 4 XI 1941: 65–66).

2.1. Więźniowie osadzeni za niedostarczenie kontyngentów

W więzieniu w Pińczowie osadzano głównie za prowadzenie nielegalnego uboju, a także za niedostarczanie kontyngentów. Należy przypomnieć, że wieś w czasie okupacji niemieckiej była traktowana przez okupanta niemieckiego jako spichlerz żywności oraz źródło taniej siły roboczej. Przeważająca większość mieszkańców Kreishauptmannschaft Busko trudniła się rolnictwem. Nie ulega wątpliwości, że rolnicy byli jedną z najbardziej represjonowanych grup społecznych na tym terenie. Wzrost terroru niemieckiego na wsiach polskich miał miejsce w 1942 r. W okresie wzmoczonego wysiłku wojennego zaniechano zamiarów podnoszenia rolnictwa na wyższy poziom, koncentrując się głównie na maksymalnej grabieży zasobów rolnych. Rolników objęto nakazem dostarczania regularnych dostaw produktów rolnych oraz hodowlanych (Fajkowski, Religa 1981: 14–15). Z inicjatywy władz lokalnych, których siedziba mieściła się w Busku-Zdroju, pierwsze kontyngenty pobierano już jesienią 1939 r. Na mocy zarządzenia z 15 grudnia 1939 r. lokalni rolnicy do końca miesiąca mieli dostarczyć 2 t czterech podstawowych zbóż, 775 t ziemniaków, 866 świń i 749 sztuk bydła. 31 stycznia 1940 r. okupant zmienił przepisy dotyczące kontyngentów trzody chlewnej. Kontyngenty bydła rogatego wynosiły 100 sztuk tygodniowo z powiatu. Cyklicznie wyznaczano nadzwyczajne kontyngenty dla wojska, ok. 200–300 sztuk jednorazowo (Wesołowski 1947: 100).

Zwiększenie wysokości kontyngentów, a co za tym idzie coraz większe problemy rolników z ich wywiązywania się, miały znaczący wpływ na fakt, że od października 1941 r. do lipca 1944 r. do samego aresztu powiatowego w Busku-Zdroju za niewywiązywanie się z kontyngentów trafiło ogółem 520 osób (Trzeskowska–Kubasik 2020: 42). Tylko w październiku 1943 r. w gminach: Chroberz oraz Góry Pińczowskie za niedostarczenie kontyngentów aresztowano 68 osób. Większość

osadzono w więzieniach w Pińczowie oraz w Busku-Zdroju. 18 osób natychmiast rozstrzelano (Fąfara 1976: 168).

W więzieniach i w aresztach osadzano również osoby, które wykazały odstawienie dostaw kontyngentów. Jako przykład można przytoczyć Stanisława Kmiecika, którego aresztowano w maju 1944 r. w Głuchowie pod zarzutem ich niedostarczenia. Początkowo osadzono go w jednym z aresztów na terenie Buska-Zdroju. Mimo kontroli, która wykazała wywiązanie się z dostaw, przewieziono go do więzienia w Pińczowie. Został brutalnie pobity, ponadto grożono mu spalaniem całych zabudowań gospodarczych. Z więzienia w Pińczowie został zwolniony we wrześniu 1944 r. (Kmiecik b.d.: 222–223).

Część więźniów zwalniano z więzienia w momencie, gdy ich rodziny dostarczyły zaległe kontyngenty. Jako przykład można przytoczyć mieszkańca Piestrzka – Antoniego Garstkę. Po uiszczeniu zaległego kontyngentu zbożowego, zwolniono go z więzienia po trzech tygodniach (Garstka b.d.: 93). Jednym z rolników osadzonych w więzieniu w Pińczowie za niewywiązanie się z dostaw kontyngentów był Stefan Karwat. Przebywał w nim, dopóty jego rodzina nie uiściła wszystkich dostaw (Karwat b.d.: 219). Wraz z nim do więzienia w Pińczowie trafił Tomasz Lubalski. Podobnie jak Karwat, został zwolniony po uiszczeniu całości kontyngentu (Lubalski b.d.: 221).

Część więźniów osadzonych w więzieniu w Pińczowie wysyłano do KL Auschwitz-Birkenau. W maju 1941 r. za niedostarczenie kontyngentu został aresztowany przez żandarmerię niemiecką z Chmielnika Franciszek Lech. Początkowo osadzono go w areszcie przy posterunku żandarmerii w Chmielniku. Następnie przeniesiono go do więzienia w Pińczowie (Lech b.d.: 222). 2 lipca 1942 r. wywieziono go do KL Auschwitz-Birkenau, gdzie otrzymał numer 44440 (Auschwitz.org b.d.). 17 października 1942 r. zginął w KL Mauthausen. 18 grudnia 1941 r. we wsi Wola Biechowska z powodu niedostarczenia kontyngentów aresztowano rolników: 50 letniego Jana Korca, 38 letniego Walentego Pałysa oraz 50 letniego Józefa Stanka. Według zeznań członków ich rodzin, osadzono ich w więzieniu w Pińczowie, gdzie przebywali dwa miesiące (Korzec 1946: 126). Transportem z 21 lutego 1942 r. trafili do KL Auschwitz. Wszyscy zginęli w przeciągu trzech miesięcy: Stanek 29 maja 1942 r., Pałys 23 marca 1942 r., zaś Korzec 30 marca 1942 r.

Ich los podzielił 44-letni rolnik ze wsi Kuchary – Jan Korczak. Podczas aresztowania dokonanego 7 kwietnia 1942 r. podjął nieudaną próbę ucieczki. 8 kwietnia 1942 r. osadzono go w areszcie powiatowym w Busku-Zdroju, a następnie w karnym obozie pracy w Słupi (Ewidencja więźniów 1943). Po paru tygodniach tamże spędzonych przewieziono go do więzienia w Pińczowie, gdzie przebywał miesiąc. 2 lipca 1942 r. trafił do KL Auschwitz-Birkenau, gdzie zmarł 19 lipca 1942 r. (Straty.pl b.d.). W telegramie wysłanym do rodziny sugerowano, że Korczak zmarł na serce.

2.2. Inne przyczyny osadzania więźniów w więzieniu w Pińczowie

W więzieniu w Pińczowie osadzano również więźniów za prowadzenie nielegalnego uboju. Wśród nich znajdował się Stefan Wróbel, który przebywał w nim w latach 1943–1944. Po odbyciu kary został zwolniony. Kolejną osobą, która przebywała w Pińczowie, była Józefa Cedzyńska. Za prowadzenie nielegalnego uboju Sąd Specjalny (Sondergericht) skazał ją na 4 miesiące więzienia. Podobnie jak Wróbla, zwolniono ją po zakończeniu odsiadki (Cedzyńska 1947: 136). Część więźniów osadzono w więzieniu w Pińczowie pod pretekstem dokonania kradzieży mienia żydowskiego. Jednym z nich był Jerzy Domagała, którego aresztowano w marcu 1943 r. 23 czerwca 1943 r. trafił do więzienia w Pińczowie, gdzie przebywał do 27 grudnia 1943 r. (Kartoteka dot. Jerzego Domagały b.d.: 119). Losy Domagały podzielili Jerzy Kaczmarczyk oraz Jan Kobus z Kielc. W więzieniu osadzano również osoby za nielegalny wypiek chleba. W listopadzie 1942 r. Sąd Specjalny skazał za powyższy czyn Helenę Kowalską na 9 miesięcy więzienia. W grudniu 1942 r. trafiła do Pińczowa, gdzie przebywała do sierpnia 1943 r. (Kartoteka dot. Heleny Kowalskiej b.d.: 198). Za posiadanie nielegalnego radioodbiornika Sondergericht skazał 15 stycznia 1940 r. mieszkańca Radomia – Jana Wróblewskiego na dwa lata więzienia. Karę odbywał do 15 października 1942 r. w więzieniu w Pińczowie (Wróblewski 1948: 86–87).

Niejednokrotnie Niemcy stosowali szantaż wobec młodzieży uchylającej się od wyjazdu na roboty przymusowe do III Rzeszy. Z domu zabierano wówczas ojca lub matkę w podeszłym wieku, których osadzono w więzieniu w Pińczowie. Równocześnie Niemcy stosowali zapewnienia, że zostaną zwolnieni w przypadku zgłoszenia się do *Arbeitsamtu* syna lub córki. Szantaż zazwyczaj okazywał się skuteczny. Mieszkaniec Kuchar, Julian Kondziela, otrzymał od władz okupacyjnych nakaz zgłoszenia się do dobrowolnego wyjazdu do III Rzeszy. Wobec niesta- wiennictwa, aresztowano jego matkę, którą osadzono w więzieniu w Pińczowie. Kondziela zgłosił się do *Arbeitsamtu*, a jego matkę zwolniono z więzienia. On sam zmarł na terytorium III Rzeszy.

2.3. Więźniowie polityczni

W więzieniu w Pińczowie osadzano również tzw. więźniów politycznych, podejrzewanych o przynależność do polskiego podziemia. Wśród nich znajdował się Ignacy Witczak, którego Niemcy aresztowali w sierpniu 1942 r. Osadzono go w jednym z aresztów w Busku-Zdroju, a następnie w Pińczowie, gdzie przebywał trzy tygodnie. 1 września 1942 r. został wywieziony do KL Auschwitz-Birkenau, gdzie otrzymał numer 62596 (Auschwitz.org b.d.). Jego żona – Agnieszka w lutym 1943 r. otrzymała telegram, w którym zawiadomiono ją o śmierci męża (Witczak b.d.: 22). Podobny los spotkał mieszkańca Jarząbek – Michała Majkę. W lutym 1942 r. aresztowano go pod zarzutem przynależności do oddziałów partyzanckich.

Osadzono go najpierw w Chmielniku, a następnie w Busku-Zdroju i w Pińczowie. Po dwóch tygodniach spędzonych w pińczowskim więzieniu, wywieziono go do KL Auschwitz-Birkenau. W czerwcu 1942 r. żona Majki – Magdalena otrzymała zawiadomienie od władz obozowych, że w dniu 2 maja 1942 r. o godzinie 7 rano Michał Majka zmarł na chorobę sercową (Majka b.d.: 22).

Więźniem osadzonym w Pińczowie za prowadzenie działalności konspiracyjnej był również Adam Dulęba z Łubnic, kronikarz i fotograf Legionów Polskich. Aresztowano go we własnym domu (Ankieta b.d.: 153). Początkowo był przetrzymywany w areszcie działającym przy placówce żandarmerii w Słupi. 25 stycznia 1944 r. osadzono go w areszcie tymczasowym w Busku-Zdroju, gdzie przebywał do 16 lutego 1944 r. Na przesłuchania doprowadzono go do willi dr. Byrkowskiego, gdzie poddawano go torturom. 16 lutego 1944 r. trafił do więzienia w Pińczowie, a następnie do KL Gross-Rosen. W obozie pracował przy wydobywaniu granitu z obozowego kamieniołomu. Został rozstrzelany najprawdopodobniej pod koniec marca 1944 r.

2.4. Żydzi

Żydów w areszcie powiatowym w Busku-Zdroju osadzano głównie za: brak kenkarty, prowadzenie szmuglu, przemyt, brak opaski oraz za samowolne opuszczenie miejsca zamieszkania. Jak już wcześniej wspomniano, ze stolicy Kreishauptmannschaftu ze względu na brak linii kolejowych nie odchodziły bezpośrednie transporty do obozów koncentracyjnych. W związku z powyższym Żydów przenoszono w tym celu z aresztu powiatowego w Busku-Zdroju do Pińczowa, gdzie istniała stacja kolejowa. W okresie od grudnia 1941 r. do maja 1942 r. w pińczowskim więzieniu osadzono co najmniej 42 Żydów. W grudniu 1941 r. do więzienia w Pińczowie przeniesiono z Buska-Zdroju co najmniej 6 Żydów, w styczniu 1942 r. zaś 3. W lutym 1942 r. osadzono w nim 5 Żydów, zaś w marcu 1942 r. 11. W kwietniu 1942 r. przetransportowano 10 Żydów, zaś w maju 1942 r. 7. Brak wykazu więźniów w okresie od czerwca do sierpnia 1942 r. uniemożliwia przesledzenie liczby Żydów więzionych w tym czasie w areszcie powiatowym w Busku-Zdroju. Ze względu na fakt, że akcja wysiedleńcza w gettach na terenie Kreishauptmannschaft Busko została przeprowadzona jesienią 1942 r., ewidencja aresztu powiatowego nie uwzględnia nazwisk Żydów w kolejnych miesiącach.

Do więzienia w Pińczowie przenoszono również Żydów z więzienia w Kielcach przy ul. Zamkowej. Wart podkreślenia jest fakt, że w Archiwum Państwowym zachowały się jedynie listy transportowe za 1941 r. W 1941 r. do Pińczowa przybyło z Kielc co najmniej 61 Żydów. W lutym 1941 r. przetransportowano do miasteczka co najmniej 10 Żydów, zaś 5 maja 1941 r. co najmniej 8. Jeden z najliczniejszych transportów Żydów na Pomorze w 1941 r. miał miejsce najprawdopodobniej 15 października 1941 r. Przybyło wówczas 35 osób narodowości żydowskiej (Lista transportowa 15 X 1941: 112–113). 4 listopada 1941 r. z ul. Zamkowej w Kielcach do Pińczowa przeniesiono zaś 8 Żydów.

2.5. Za pomoc Żydom

W więzieniu w Pińczowie osadzano również Polaków, którzy udzielili pomocy Żydom. Kluczowym aktem prawnym przewidującym karę śmierci dla Polaków, którzy udzielili pomocy Żydom, przebywającym bez zezwolenia poza gettem, było rozporządzenie Generalnego Gubernatora – Hansa Franka z 15 października 1941 r. W następnych miesiącach we wszystkich dystryktach Generalnego Gubernatorstwa wydano rozporządzenia o zbliżonej treści. Według okólnika wydanego przez Dowódcę SS i Policji dystryktu Radom – Herberta Böttchera z 21 września 1942 r. karze śmierci podlegały nie tylko osoby udzielające Żydom schronienia, ale także dostarczające im żywności. W praktyce wachlarz kar stosowanych wobec osób pomagających Żydom był szeroki. Obejmował grzywnę, konfiskatę mienia, pobicie, uwięzienie, zesłanie do obozu koncentracyjnego i karę śmierci.

Bronisława Biskup, mieszkanka Parszowyki, ukrywała osoby narodowości żydowskiej (nazwiska nieznane), za co aresztowano ją i osadzono w więzieniu w Pińczowie. 9 kwietnia 1943 r. na podstawie rozkazu z 14 marca 1943 r. przeniesiono ją do więzienia w Kielcach, skąd zwolniono ją 15 kwietnia 1943 r. (Namysło, Berendt 2014: 120). W więzieniu w Pińczowie osadzono również mieszkańców Chmielnika: 42 letnią Marię Stradomską oraz jej syna – 21-letniego Waclawa. Po przeprowadzeniu przez Niemców akcji wysiedleńczej w getcie chmielnickim, w okresie od jesieni 1942 r. do lutego 1943 r., Stradowscy ukrywali dwóch braci Pasternaków oraz małżeństwo z 10-letnim dzieckiem. Kryjówkę stanowiło znajdujące się w domu rodziny, niewykończone pomieszczenie, służące dotąd jako skład sprzętu rolniczego. W lutym 1943 r. wskutek donosu, do domu Stradomskich przybyła żandarmeria niemiecka z Chmielnika. Żydów na miejscu rozstrzelano. Marię Stradomską wraz z Waclawem początkowo przetrzymywano w areszcie przy posterunku żandarmerii niemieckiej w Chmielniku. 11 lutego 1943 r. osadzono ich w więzieniu w Pińczowie (Namysło, Berendt 2014: 298). 24 marca 1943 r. przetransportowano ich do więzienia w Kielcach. 25 marca 1943 r. odbyła się rozprawa sądowa, podczas której skazano Marię i Waclawa Stradomskich na karę śmierci. Wyrok wykonano w więzieniu w Kielcach 23 grudnia 1943 r.

Kolejnym więźniem przetrzymywanym w więzieniu w Pińczowie za udzielenie pomocy Żydom był Władysław Wójcik ze Śladkowa Małego. Jego rodzina od grudnia 1942 r. do 16 marca 1943 r. ukrywała w bunkrze obok swej stodoły 10 Żydów z getta w Chmielniku. Wśród nich znajdowali się: Abram i Icek Rajzman, matka, córka i wnuczka z rodziny Wiślickich oraz 5 członków rodziny Sluzingerów. Bunkier odkryto 16 marca 1943 r., prowadząc rewizję w zabudowaniach gospodarczych Szczerbów. Sąsiad Wójcików, Jerzy Ochlast, który sprowadził Niemców, w obawie przed odwetem ze strony partyzantów, urządził dla Niemców libację, przynosząc z domu koniaki, likiery oraz najlepsze jedzenie. Ostatecznie żandarmi aresztowali jedynie najstarszego syna Wójcików – Władysława, którego osadzono w więzieniu w Pińczowie. Po kilku miesiącach zwolniono go (Namysło, Berendt 2014: 339).

3. Zbrodnie niemieckie dokonane na Polakach na terenie więzienia w Pińczowie

Dokładna liczba więźniów osadzonych w więzieniu w Pińczowie, które poniosły śmierć w latach 1939–1944 na jego terenie, jest trudna do ustalenia. W momencie wykonywania egzekucji, Niemcy nakazywali polskim strażnikom więziennym przebywanie wewnątrz budynku. Ślady swych zbrodni niszczyli w 1944 r. W maju 1944 r. Niemcy objeżdżali miejsca straceń, zasłaniając je ogrodzeniami (Dziubiński 2005: 10). Odkopywali zwłoki, po czym posypywali je stężonym koncentratem chloru, który miał właściwości wypalające (Znojek 1966: 9).

Na temat strat osobowych na terenie więzienia w Pińczowie funkcjonują liczne ustalenia. W toku śledztwa przeprowadzonego przez Okręgową Komisję Badania Zbrodni Hitlerowskich w Kielcach ustalono co najmniej 17 egzekucji, w których zginęło około 90 osób. Podana liczba ofiar jest mocno zaniżona. Inne źródło podaje z kolei, że na terenie więzienia rozstrzelano 230 mężczyzn oraz 46 kobiet (Zbrodnie niemieckie b.d.: 43). Kolejne zaś sugeruje liczbę 276 ofiar (Sprawozdanie b.d.: 109). Mieszkaniec Pińczowa – Władysław Książek zeznawał, że w egzekucjach zamordowano 500 osób (Książek 1969: 57). Według jednego ze strażników więziennych – Zygmunta Adamczyka, z powodu różnych chorób zakaźnych, z głodu oraz wycieńczenia codziennie w więzieniu w Pińczowie umierało 20 osób (Adamczyk 1969: 35). Karolina Trzeskowska-Kubasik na podstawie aktów zgonów, znajdujących się w Urzędzie Stanu Cywilnego w Pińczowie, ustaliła zaś nazwiska co najmniej 210 ofiar. Na ich podstawie możemy przyjąć, że wysoki odsetek śmiertelności wśród więźniów osadzonych w więzieniu w Pińczowie występował w latach 1941–1942. Do powyższych danych należy podchodzić bardzo ostrożnie. Wart podkreślenia jest fakt, że większość zgonów na terenie więzienia w Pińczowie nie rejestrowano (przypuszczalnie chociażby epidemię tyfusu w 1943 r., w wyniku której zmarło 200 osób). Znaczną ilość więźniów Niemcy wywozili ponadto do obozów koncentracyjnych bądź rozstrzeliwali na terenie okolicznych miejsc kaźni.

Tabela 1. Ofiary zbrodni niemieckich na terenie więzienia w Pińczowie w latach 1939–1944 (wyłącznie na podstawie aktów zgonu znajdujących się w Urzędzie Stanu Cywilnego w Pińczowie).

Rok	Liczba ofiar
1939	6
1940	9
1941	63
1942	79
1943	40
1944	3

W więzieniu w Pińczowie nad więźniami znęcano się zarówno psychicznie, jak i fizycznie. Przesłuchania w więzieniu w Pińczowie odbywały się nocą, w wydzielonych w tym celu pomieszczeniach. Przeprowadzali je dwa, trzy razy w tygodniu funkcjonariusze żandarmerii niemieckiej z Buska-Zdroju. Według zeznań Felicji Musiał, złożonych przed Okręgową Komisją Badań Zbrodni Hitlerowskich w Kielcach: „Do ściany umocowane były kajdanki, do których przykuwano mi wykręcone do tyłu ręce. Tłumacz bił mnie rękami po twarzy i kopał, gdzie popadło. Czasami przymocowali mnie do krzesła i kłuli czymś pod paznokcie” (Musiał 1972: 238). Rozstrzeliwań dokonywano głównie na tzw. Zawięzieniu: „W godzinach rannych często słuchać było, że wyprowadzają ludzi z cel, a potem było słychać strzały zza muru więziennego. Polskie klucznice więzienne mówiły nam, że to przyjeżdżają gestapowcy z Buska, wyprowadzają i rozstrzeliwiają ludzi na tzw. Zawięzieniu” (Musiał 1972: 237–238).

Egzekutorem na terenie więzienia w Pińczowie był głównie członek Policji Bezpieczeństwa (Sicherheitspolizei) – Johann Hansel. Podobnie jak Hasis, wzbudzał ogólny postrach wśród więźniów. Jego przybycie z Buska-Zdroju do Pińczowa było zwiastunem przeprowadzenia szeregu egzekucji. Hansel wykonywał je pozorując ucieczkę więźniów. Maria Duniec zapamiętała go w następujący sposób:

Znałam gestapowca z Buska, który przyjeżdżał w mundurze w czapce z trupią czaszką, zwany był pospolicie Hansem, on właśnie rozstrzeliwał ludzi. Był postrachem dla ludzi. [...] On nie przesłuchiwał, tylko rozstrzeliwał (Duniec 1966: 91).

Według osadzonego w więzieniu w Pińczowie Stefana Wróbla, Hansel rozstrzelał co najmniej 200 Polaków oraz 1000 Żydów i Cyganów:

W czasie tych dwóch lat pobytu w więzieniu 2 razy w tygodniu przyjeżdżał Hans z Buska, przywoził jakieś ofiary, wyprowadzał pod ścianę więzienia i ofiary te strzelał w tył głowy z krótkiej broni palnej. Po wykonanych egzekucjach wzywał mnie ze stajni, gdzie byłem zatrudniony i mówił do mnie, Wróbel idzie zakopać. [...] Zaznaczam, że ja osobiście na polecenie Hansa grzebałem co najmniej 200 Polaków, a Żydów i Cyganów przeszło 1000. Osoby te zastrzelił Hans osobiście (Wróbel 1947).

W obliczu ofensywy sowieckiej Johann Hansel najprawdopodobniej 12 stycznia 1945 r. opuścił tereny Kreishauptmannschaft Busko, udając się do swej rodziny – Domstadt (właśc. Domašov nad Bystřicí). W 1963 r. Centrala Badania Zbrodni Narodowosocjalistycznej w Ludwigsburgu wszczęła dochodzenie wstępne przeciwko Johannowi Hanselowi oraz Kreishauptmannowi Wilhelmowi Schäferowi za zbrodnie popełnione na ludności polskiej i żydowskiej na terenie Buska-Zdroju i Chmielnika, a także za deportację ludności żydowskiej do obozu koncentracyjnego w Treblince. Hansel nigdy nie odpowiedział za swoje zbrodnie. Zmarł w 1966 r.

W pierwszym roku okupacji niemieckiej na terenie więzienia w Pińczowie rozstrzeliwano osoby skazane wyrokami przedwojennych sądów polskich. 24 grudnia

1939 r. na dziedzińcu rozstrzelano 11 mieszkańców gminy Góry (Sprawozdanie b.d.: 109). Wśród ofiar znajdowali się: Nowak (imię nieznane), Roman Nowak, Rajfur (imię nieznane), Rajfur (imię nieznane), Kerc, Cepak, Józef Szota czy Władysław Urbanowski. Niemcy kazali im podchodzić pojedynczo do wykopanych w tym celów grobów, po czym strzelali do nich. Tych którzy dawali oznaki życia, dobijano (Kawa 1947: 2). Pomimo że ich grób oznaczono, podczas powojennych ekshumacji nie odnaleziono ciał ofiar egzekucji z 24 grudnia 1939 r. (Wykaz osób pomordowanych 1966: 26). Jedną z ofiar egzekucji na terenie więzienia w Pińczowie był Eugeniusz Olech. W październiku 1940 r. wyrokiem Sondergerichtu skazano go na karę śmierci. Wraz z grupą Polaków i Żydów przewieziono go z więzienia w Kielcach do Pińczowa. Zimą na przełomie 1940/1941 r. rozstrzelano go (Jawłowiecki b.d.: 61). W 1941 r. żandarmi niemieccy z Buska-Zdroju rozstrzelali 9 więźniów (Sprawozdanie b.d.: 110).

Stacjonujący w Pałacu Wielopolskich w Chrobrzu funkcjonariusze 3 Batalionu 17 Pułku Policji SS podejmowali szereg działań prowokacyjnych wobec miejscowej ludności. Przebrani w polskie mundury, dobrze mówiący po polsku, chodzili po okolicznych wioskach podszywając się pod partyzantów. Ofiarą niemieckiej prowokacji padł mieszkaniec wsi Wola Dolna, 36-letni rolnik Jan Krawiec. Przebranym w polskie mundury żandarmerii wyjawiał, że zarówno on, jak i jego dwaj synowie należą do organizacji podziemnej. W czerwcu 1942 r. osadzono w więzieniu w Pińczowie mieszkańca Chrobrza – Jana Krawca, wraz z żoną i córką Felicją. Rozstrzelano go 27 czerwca 1943 r. na tzw. Zawięzieniu (Sprawozdanie b.d.: 111). Jego żonę zwolniono, zaś córkę Felicję wywieziono na roboty przymusowe do III Rzeszy.

W 1943 r. w więzieniu w Pińczowie rozstrzelano Stanisława Kumora ze Stopnicy. W czasie próby ucieczki miał zaplątać się w zaskak z drutu kolczastego. Jego ciało rozpoznał Stefan Wróbel, który na rozkaz Hansela zakopywał zwłoki zamordowanych (Wróbel 1947: 122). Wśród osób, które rozstrzelano na terenie więzienia w Pińczowie byli mieszkańcy Buska-Zdroju. 8 marca 1943 r. jeden z nich – Bronisław Eigenfeld, stawiał się na wezwanie żandarmerii niemieckiej z Buska-Zdroju. Aresztowano go i osadzono w areszcie tymczasowym (Znojek b.d.: 114). 12 marca 1943 r. wywieziono go do więzienia w Pińczowie, gdzie rozstrzelano go (Eigenfeld 1947: 97). Według żony Eigenfelda egzekucję wykonał Hansel. Wiosną 1943 r. na terenie więzienia w Pińczowie rozstrzelano również Piotra Ścianę – mieszkańca wsi Skrobaczów w gminie Szczytniki. Wraz z rodzicami prowadził gospodarstwo rolne. W czasie okupacji niemieckiej był zaangażowany w działalność BCh. W areszcie powiatowym w Busku-Zdroju osadzono go 19 marca 1943 r. (Ewidencja więźniów 1943: 268). Przebywał w nim przeszło miesiąc. Na przesłuchania doprowadzono go (podobnie jak innych więźniów) do willi dr. Byrkowskiego. Do więzienia w Pińczowie przeniesiono go 15 kwietnia 1943 r. Niejasne są okoliczności jego śmierci. Jedna teza sugeruje, że rozstrzelano go na terenie Lasu Weleckiego (Biogram Piotra Ściany b.d.). Według innych źródeł, Niemcy rozstrzelali Ścianę w więzieniu w Pińczowie. Stefan Wróbel, który na rozkaz Hansela zakopywał ciała

zamordowanych, rozpoznał go wśród zabitych (Wróbel 1947: 125–126). Również według zeznań żony – Bronisławy, Ścianę rozstrzelano w więzieniu w Pińczowie (Szymańska 1948: 61). Na podstawie przywoływanych relacji, można wykluczyć jego śmierć na terenie Lasu Weleckiego. 27 kwietnia 1943 r. na terenie więzienia w Pińczowie śmierć poniósł 26-letni mieszkaniec Bilczowa – Edward Groniecki (Akt zgonu 1943). Przed wojną odsiadywał w nim karę za bójkę na weselu. Po odbyciu jej, został zwolniony (Groniecki 1946: 102). Najprawdopodobniej w więzieniu w Pińczowie został ponownie osadzony w 1943 r.

Już na przełomie października i listopada 1939 r. z inicjatywy Waldemara Kaczmarczyka odbyły się pierwsze rozmowy na temat utworzenia w Pińczowie harcerskiej konspiracyjnej organizacji niepodległościowej. Początkowo stanowiło ją około 20 osób w wieku od 15 do 17 lat. Pierwszym zwierzchnikiem – drużynowym tej grupy został Zbigniew Sobczyk, a od czerwca 1940 r. zaś, zgodnie z przyjętą zasadą rotacji, Waldemar Kaczmarczyk. 1 lipca 1943 r. grupa członków Szarych Szeregów, wśród których znajdowali się między innymi Antoni Piasecki „Kułak”, Czesław Lech „Młot”, Waldemar Kaczmarczyk „Krzak” oraz Zdzisław Marczewski „Giermek”, udała się za cmentarz wojskowy, w kierunku gajówki państwa Issów, w celu przeprowadzenia ćwiczeń topograficznych. Na temat aresztowania czterech członków Szarych Szeregów istnieją dwie hipotezy. Według jednej z nich, wskutek donosu, Gustaw Hasis wraz z dwoma członkami karnej ekspedycji pojechał za harcerzami. Według zaś kolejnej, komendant więzienia w Pińczowie spotkał członków Szarych Szeregów, będąc na konnej przejażdżce. Powyższą wersję potwierdził Roman Morszczuk – członek karnej ekspedycji, towarzyszący w tym dniu Hasisowi (Wyrozumski 1979: 318). Piaseckiego, Lecha, Kaczmarczyka oraz Marczewskiego aresztowano i zaprowadzono do więzienia w Pińczowie. Udaną próbę ucieczki podjął Janusz Laskowski oraz członek Szarych Szeregów, których personaliów nie udało się ustalić. W więzieniu w Pińczowie Piaseckiego, Lecha, Kaczmarczyka oraz Marczewskiego poddawano przesłuchaniom. Nikogo nie wydali. Wyprowadzono ich na tzw. Zawięzienie: „Chłopców tych bito, a następnie rozstrzelano. Pojedynczo wyprowadzano ich poza mur, strzelano, następnie wyprowadzano drugiego w to samo miejsce, aby widział umierającego poprzednika i strzelano następnie” (Znojek b.d.: 114). Egzekucji dokonał Morszczuk: „Najpierw zastrzeliłem Czesława Lecha. Mówię do Piaseckiego: »Panie Piasecki! Proszę wydać organizację, do której należycie i nazwiska dowódców. Jeśli pan powie, daruję panu życie«. A on zaciął zęby i przeszedł przez leżącego Lecha. To śmierć. Zastrzeliłem jego i pozostałych” (Wyrozumski 1979: 320). Po egzekucji, na miejsce kaźni udał się strażnik więzienny – Stanisław Kawa. Zamordowani żołnierze Szarych Szeregów byli w samej bieliźnie, bez obuwia. W butach Antoniego Piaseckiego chodził członek karnej ekspedycji (Kawa 1947: 2).

W 1943 r. na tzw. Zawięzieniu Hasis rozstrzelał partyzanta nieustalonego z nazwiska, który w wyniku akcji zbrojnej przeprowadzonej w Lasach Chroborskich, został ranny. Przez trzy tygodnie przebywał w więzieniu w Pińczowie. Po tym okresie Hasis rozkazał wynieść go na noszach na zewnątrz. Rannego partyzanta

wypytywał o przynależność konspiracyjną. Ten stwierdził, że wie, że jest na łożu śmierci i że nic nie powie, bo go już nic nie uratuje (Poniewierski 1966: 94). Hasis miał wówczas wystrzelać całą serię 25 sztuk nabojęw.

17 marca 1944 r. w więzieniu w Pińczowie zastrzelono pracowników Oddziału Jajczarskiego w Spółdzielni w Busku-Zdroju – Henryka Świecha oraz Jerzego Wojnakowskiego (Czyżyńska 1947: 3). Aresztowano ich 27 lutego 1944 r. w Busku-Zdroju. Na temat jego aresztowania istnieją dwie hipotezy. Według jednej z nich ujęto ich podczas czytania gazetek konspiracyjnych (Nowacki b.d.: 260). Członkowie ich rodzin podtrzymywali zaś tezę, że aresztowanie nastąpiło, gdy szli drogą polną wiodącą do wsi Siesławice (Czyżyńska 1947: 3). W czasie aresztowania zostali postrzeleni przez Belę von Christena. Tego samego dnia osadzono ich w areszcie tymczasowym w Busku-Zdroju (Ewidencja więźniów 1944: 426–427). 1 marca 1944 r. przeniesiono ich do Pińczowa. Matka Wojnakowskiego – Władysława czyniła bezskuteczne starania w celu przekazania synowi bielizny oraz pożywienia:

W drugim czy trzecim dniu po przywiezieniu syna do Pińczowa zawiozłam mu 4 pary bielizny i pożywienie, lecz pożywienie naczelnik więzienia pozwolił tylko jeden raz dać, a poza tym nie pozwalali, zaś bielizna w ogóle przepadła i w ręce syna nie dostała się (Czyżyńska 1947: 3).

17 marca 1944 r. Świecha i Wojnakowskiego rozstrzelano na terenie więzienia w Pińczowie. Kilka dni później do domu brata pierwszego z nich przybył żandarm, który łamaną polszczyzną odczytał zawiadomienie o śmierci Henryka (Jurecka 1978: 104). Również do matki Wojnakowskiego w bliżej nieokreślonym czasie przyszło 4 Niemców, którzy zawiadomili ją o śmierci syna.

3.1. Zbrodnie popełnione na Żydach

Licznych zbrodni w więzieniu w Pińczowie Niemcy dokonali na Żydach. Jedną z ofiar był Henryk Gdalewicz. W czasie wojny mieszkał wraz z rodziną w Jędrzejowie. Jesienią 1941 r. został aresztowany przez nieustalonego z nazwiska policjanta granatowego. Według relacji córki Gdalewicza:

Kiedy mama prosiła go o wyjaśnienie przyczyn aresztowania ojca, powiedział tylko, że mąż nie powinien pobierać z zatrudniającej go firmy żadnych przydziałów żywnościowych w rodzaju kawy zbożowej, marmolady i chleba, bo jako Żydowi artykuły te nie należą mu się (Chmielewska 1990: 15).

Gdalewicza osadzono w więzieniu w Pińczowie, gdzie rozstrzelano go wraz z grupą innych więźniów 19 marca 1942 r.

Najprawdopodobniej największa liczba zbrodni popełnionych na Żydach w pińczowskim więzieniu miała miejsce podczas Akcji „Reinhardt”. Licznych egzekucji dokonano jesienią 1942 r. po przeprowadzeniu akcji wysiedleńczej w getcie w Pińczowie. Miała miejsce wówczas egzekucja trzyosobowej rodziny żydowskiej

z Pińczowa. Zamordowano Szmula, jego żonę oraz 9-letniego wnuczka. Po przeprowadzeniu akcji wysiedleńczej w getcie w Pińczowie, w więzieniu pozostawiono kilkunastu Żydów, będących rzemieślnikami, krawcami lub szewcami. W 1943 r. rozstrzelano ich.

3.2. Zbrodnie poza terenem więzienia w Pińczowie

Część więźniów osadzonych w więzieniu w Pińczowie Niemcy wywozili na rozstrzelanie do pobliskich lasów. Stanisław Jankowski zeznawał: „Widziałem natomiast dokładnie, jak wyprowadzali więźniów z cel, wiązali im ręce sznurami do tyłu, zawiązywali usta i [zabierali – K. T.-K.] na samochody” (Jankowski 1966: 40). Część więźniów rozstrzelano w Lesie Weleckim pod Buskim-Zdrojem. Niestety nie udało się ustalić ich personaliów.

Egzekucje więźniów osadzonych w Pińczowie miały również miejsce w Lesie Skrzypiewskim oraz Włoszczowickim. Po wojnie zwłoki zamordowanych w powyższych lasach oraz na tzw. Zawięzieniu złożono w 142 trumnach (Sprawozdanie b.d.: 109). Jedną z egzekucji miała miejsce w Lesie we Włoszczowicach. 28 lipca 1941 r. Niemcy rozstrzelali 13 więźniarek z Radomia. Aresztowano je 24 stycznia 1941 r. o godzinie 4 rano w Radomiu. Dokonano wówczas aresztowania 268 osób (Piątkowski 2018: 356), w tym najprawdopodobniej 38 kobiet. Osadzono ich w więzieniu przy ul. Kościuszki, po czym po wstępnych badaniach, wywieziono do Skarżyska-Kamiennej i umieszczono w tamtejszej Szkole Powszechnej im. Piłsudskiego. Część z aresztowanych trafiła do KL Auschwitz. 26 kobiet osadzono w więzieniu w Kielcach. 5 maja 1941 r. przeniesiono je do Pińczowa. Wśród nich znajdowały się: Halina Anna Daumas, Zofia Piekarska, Zofia Adamczyk, Maria Adamska, Józefa Jałowiec, Lucyna Wojtalska, Henryka Gregulska, Alina Nadolska, Janina Palusińska vel Paluszyńska, Zofia Szachowicz, Maria Dużbabel, Janina Dużbabel, Wanda Dużbabel, Genowefa Dużbabel, Genowefa Wiktorowska, Janina Wiktorowska, Stanisława Piekarska, Aleksandra Michałowska, Stanisława Schwarzer, Irena Adamska, Walentyna Majerowicz, Maria Gregulska, Zofia Górka, Katarzyna Osuch, Magdalena Cywka, Zenobia Dębowska. W Pińczowie więźniarki poddawano rozległym torturom. Wanda Czempińska, siostra Zofii Szachowicz, zeznawała po wojnie przed Okręgową Komisją Badania Zbrodni Hitlerowskich w Kielcach:

Strażnicy z więzienia z Pińczowa przekazywali grypsy od mojej siostry i mówili mi, że ten sam gestapowiec, który aresztował siostrę, przyjeżdżał później do niej do więzienia w Pińczowie na przesłuchanie. W czasie przesłuchiwania siostry strasznie znęcał się nad nią, tak że po przesłuchaniach wracała do celi cała sina (Czenpińska 1978: 271).

28 lipca 1941 r. w godzinach nocnych 13 kobiet zabrano z cel, w których przebywały. Zenobia Dębowska, jedna z więźniarek z Radomia wspominała: „Hasis [naczelnik więzienia w Pińczowie] przy wyprowadzaniu tych kobiet, powiedział

do pozostałych w celi, że dzisiaj będą one rozstrzelane, a jutro wy” (Dębowska 1978: 283). Samochodami ciężarowymi przewieziono je w okolice Lasu we Włoszczowicach. Część źródeł podaje, że w egzekucji dokonanej 28 lipca 1941 r. Niemcy rozstrzelali 16 osób. Autorka niniejszego artykułu ustaliła jednakże 13 nazwisk ofiar. Rozstrzelano wówczas: Halinę Annę Dumas (18 lat), Marię Dużbabel (46 lat), Janinę Dużbabel (25 lat), Genowefę Dużbabel (23 lata), Wandę Dużbabel (22 lata), Józefę Jałowcową, Aleksandrę Michałowską, Alinę Nadolską, Zofię Piekarską, Stanisławę Szwarcer (44 lata), Lucynę Wojtalską, Janinę Wiktorowską oraz Genowefę Wiktorowską. Miejsce egzekucji miało się mieścić w odległości 700 m od Włoszczowic w kierunku Kielc. Wykopane groby miały 2 m szerokości i 6 m długości. Jednym z pośrednich świadków egzekucji był gajowy – Ignacy Cieśla:

Około 700 m. przed Włoszczowicami zatrzymał nas w lesie uzbrojony hitlerowiec i nie pozwolił iść dalej w kierunku szosy. Po przeczytaniu napisu, jaki mieliśmy wtedy na opaskach w języku niemieckim, że pełnimy funkcję gajowych, Niemiec ten rozkazał nam, ażebyśmy z powrotem wrócili do lasu, co też uczyniliśmy. [...] W kilka chwil później usłyszeliśmy serię strzałów z karabinów maszynowych (Cieśla 1978: 71–72).

Miejsce zbrodni zamaskowano. Na jego miejscu Niemcy posadzili drzewka. 28 lutego 1948 r. ekshumowano ciała rozstrzelanych kobiet w Lesie we Włoszczowicach. W ekshumacji brało udział kilku mieszkańców wsi oraz członkowie ich rodzin. Mieszkaniec Włoszczowic – Stanisław Zagródka zeznawał po wojnie, że matka jednej z zamordowanych kobiet rozpoznała ją po kolorze włosów oraz po różańcu w pudełku, który miała w momencie aresztowania (Pismo do OKBZH 1978: 55). Zwłoki ofiar spoczęły we wspólnej mogile za więzieniem w Pińczowie. Halina Anna Dumas została pochowana na cmentarzu w Radomiu.

Kolejnym miejscem kaźni więźniarek z Radomia był Las Skrzypiowski. Egzekucja na jego terenie odbyła się 2 marca 1942 r. Niemcy rozstrzelali wówczas Marię Gregułą, Henrykę Gregułą, Katarzynę Osuchową ze Skaryszewa, Janinę Palusińską vel Paluszyńską, a także Stanisławę Piekarską z Jedlni. Mąż Janiny Palusińskiej vel Paluszyńskiej, aresztowany wraz z nią 24 stycznia 1941 r., zginął w KL Auschwitz-Birkenau 30 kwietnia 1941 r. 16 października 1941 r. Janina urodziła w szpitalu w Pińczowie syna – Tomasza. Wraz z dzieckiem ponownie osadzono ją w więzieniu. Dzięki interwencji Karoliny Lanckorońskiej, dostarczono jej pieluszki (Lanckorońska 2001: 121). Na początku lutego 1942 r. jej syna przekazano pod opiekę Zarządu Miejskiego w Pińczowie (Paluszyński 1986: 16). Do ciotki dziecka – Cecylii Żak, Zarząd wystosował pismo informujące o możliwości odebrania dziecka, co też uczyniła. W maju 1942 r. rodzina Palusińskiej vel Paluszyńskiej otrzymała zawiadomienie o jej śmierci. Leonard Peterson zeznawał: „Kobiety te miały porozbijane głowy. Gdy chodziłem do tego lasu na grzyby, przechodziłem obok mogił rozstrzelanych kobiet, to widziałem na drzewach pobliskich sosen widoczne były zaschnięte kawałki mózgow” (Peterson 1966: 63).

31 marca 1943 r. na tzw. Zawięzieniu Niemcy rozstrzelali Marię Adamską.

Egzekucji dokonał Hasis (Dębowska 1978: 283). Pozostałe w więzieniu kobiety aresztowane 24 stycznia 1941 r. w Radomiu (Irenę Adamską, Helenę Czachowską, Magdalenę Cywkę, Zenobię Debowską, Zofię Górską, Walentynę Majerowicz oraz Zofię Szachowicz), Niemcy wywieźli do KL Ravensbrück. 23 września 1942 r. rozstrzelano Zofię Szachowicz. Reszta kobiet przeżyła wojnę.

4. Akcje rozbicia więzienia

Akcja Batalionów Chłopskich, mająca na celu rozbicie więzienia w Pińczowie, wymagała dłuższego i mozolnego przygotowania. Jak już wcześniej wspomniano, kilku strażników więziennych było zaangażowanych w działalność BCH. Pierwsza akcja rozbicia więzienia w Pińczowie miała miejsce 10 czerwca 1944 r. Akcję przeprowadził oddział Batalionów Chłopskich, dowodzony przez Piotra Pawlinę „Piotra”. Jego oddział w sile ponad 100 ludzi zaopatrzonego w 20 furmanek wyruszył z miejsca kwaterowania w okolicy Tuczap na akcje przed południem. Trasa prowadziła przez wsie: Żerniki, Kargów, Bosowice, Palonki, Budy, Kotki, Skaryśławice, Podgaje-Kozina, Szaniec, Galów oraz Włochy. Po forsowanym marszu, w gajówce Włochy, Pawlina zarządził postój. Otrzymano wówczas informację o wzmocnieniu przez Niemców załogi więziennej o kilkadziesiąt osób. Wywiad przeprowadzony przez Pawlinę nie potwierdził powyższych informacji. O zachodzie słońca przystąpiono do ubezpieczenia akcji. Z oddziału wydzielono żołnierzy do ubezpieczenia głównych dróg wiodących do Pińczowa. Odcinek Pińczów-Busko-Zdrój, skąd mogła przyjść najszybciej pomoc, ubezpieczała grupa pod dowództwem Jana Maja „Koniczyny”. Na pozostałych odcinkach dróg, tj. Pińczów-Działoszyce i Pińczów-Kielce zajęły stanowiska dwie dalsze grupy (Faliszewski 1965: 118). O zmroku partyzanci przerwali łączność. Obstawili stacjonujące w mieście siły niemieckie, a następnie wysadzili bramę więzienia. W wyniku akcji uwolniono 281 więźniów – głównie rolników uchylających się od świadczeń kontyngentowych. Partyzanci zdobyli broń, zniszczyli dokumentację, a z magazynów więziennych zabrali odzież i żywność. Po tej akcji Niemcy ponownie uruchomili więzienie. Po kilku dniach część więźniów uwolnionych 10 czerwca 1944 r. zgłosiła się do więzienia w Pińczowie, deklarując chęć odbycia pozostałej kary odsiadki.

Ponowna akcja rozbicia więzienia w Pińczowie miała miejsce 13 lipca 1944 r. Brało w niej udział kilka mniej licznych oddziałów Batalionów Chłopskich z obwodów pińczowskiego i stopnickiego. Znaczący wpływ na organizację i przebieg akcji mieli: Henryk Grabala, Szczepan Koruba, Józef Molisak, Franciszek Barylak, Jan Sroka i Stanisław Stępień. Oddziały partyzanckie przed akcją zgrupowały się w lesie przy jeziorze Pleban obok Szarbkowa. Rozpoznanie w Pińczowie wykonali Jan Młyńczak i Piotr Romaniec. Apropowizację i zaopatrzenie w furmanki przeprowadzili Jan Janik i Szczepan Koruba. Przebieg tej akcji był podobny do poprzedniej,

z tą różnicą że nie rozbito bramy więziennej, ponieważ została otwarta przez dyżurnych strażników: Jana Chrobot i Franciszka Pantera, będących członkami BCh. Uwolniono wówczas ok. 400 więźniów, zarekwirowano zapasy żywności, zdobyto broń oraz amunicję. Urządzenia więzienne zdemolowano (Ważniejsze b.d.: 3). Po tym ataku więzienie w Pińczowie przestało funkcjonować.

Po akcji partyzantów, żandarmeria niemiecka z Buska-Zdroju oraz naczelnik więzienia Alfons Keller przeprowadzili śledztwo. Trzech polskich strażników więziennych: Józefa Maciąga, Tadeusza Parzonia i Władysława Kwietnia osadzono w jednym z aresztów w Busku-Zdroju. W wyniku przeprowadzonego przez Niemców śledztwa, część więźniów obciążyla ich zeznaniami (Znojek b.d.: 114). Zeznali, że po wejściu partyzantów BCh do więzienia w Pińczowie, Maciąg, Parzoń oraz Kwiecień otwierali cele bądź oddawali im klucze do cel. W jednym z aresztów na terenie Buska-Zdroju Niemcy poddawali trzech strażników więziennych torturom. 27 lipca 1944 r. Maciąga, Parzonia oraz Kwietnia rozstrzelano na terenie Lasu Weleckiego (Sprawozdanie b.d.: 127). Aleksander Znojek zeznawał: „Widziałem zwłoki Kwietnia, miał przestrzeloną klatkę piersiową, miał całą głowę spuchniętą aż czarną” (Znojek 1966: 62). U Maciąga stwierdzono połamane ręce. Poniewierski wziął udział w odkopaniu, a następnie w przetransportowaniu ciała Maciąga i Kwietnia na cmentarz parafialny w Pińczowie (Sprawozdanie b.d.: 127). Roman Poniewierski, strażnik więzienny w Pińczowie również znalazł się na liście osób przeznaczonych do likwidacji, udało mu się jednak uciec z więzienia. Również trzech strażników więziennych: Jan Dominek, Jan Chrobot oraz Franciszek Panter zbiegło, dołączając do oddziałów partyzanckich.

We wrześniu 1944 r. na terenie byłego więzienia w Pińczowie utworzono obóz pracy (Wykaz obozów b.d.: 7). Przeciętnie przebywało w nim od 300 do 500 osób (Kwestionariusz b.d.: 2–3). Przez cały okres istnienia, przez obóz przeszło około 2,5 tys. osób. Kierowano do niego mieszkańców Pińczowa, Jędrzejowa oraz Chmielnika, ujętych w łapankach. Więźniowie pracowali przy kopaniu okopów, budowie schronów, naprawie dróg oraz przy innych pracach fortyfikacyjnych. Do pracy prowadzono ich pod konwojem. Załogę obozową stanowili Ukraińcy zwani „Żółtkami” oraz członkowie Organizacji Todt. Obóz w Pińczowie zlikwidowano na początku stycznia 1945 r. W związku z ofensywą sowiecką, Niemcy zbiegli, a więźniowie opuścili teren obozu.

Zakończenie

Niemal każde więzienie na terenie Generalnego Gubernatorstwa łączyło liczne funkcje, które miały na celu doprowadzenie do eksterminacji ludności polskiej i żydowskiej. Było zarazem zakładem do przetrzymywania ludzi, punktem etapowym przy transportowaniu aresztowanych do obozów koncentracyjnych, a także

miejszem kaźni. Więzienie w Pińczowie było jednym z największych więzień na terenie dystryktu Radom. Podobnie jak więzienia w Częstochowie, Kielcach, Pińczowie, Piotrkowie, Radomiu i Sandomierzu pełniło integralną część terroru niemieckiego. Osadzano w nim zarówno Polaków, jak i Żydów oraz Cyganów. Przetrzymano w nim zarówno kobiety, jak i mężczyzn. Przyczyny ich więzienia były różnorakie: począwszy od niewywiązywania się z dostaw kontyngentów, prowadzenia nielegalnego uboju, pomocy udzielonej Żydom, skończywszy na przynależności konspiracyjnej. W przeciwieństwie do aresztów zlokalizowanych na terenie Buska-Zdroju (aresztu powiatowego, willi „Wersal”, willi dr. Byrkowskiego czy też aresztu przy ul. Kościelnej) więźniowie przebywali w nim przez dłuższy czas. Był to zarazem jedyny zakład do przetrzymywania ludzi na terenie Kreishauptmannschaft Busko, skąd odchodziły transporty do obozów koncentracyjnych.

Więzienie w Pińczowie obok Lasu Weleckiego stanowiło jedno z największych miejsc kaźni mieszkańców Kreishauptmannschaft Busko. Niemcy rozstrzeliwali więźniów na tzw. Zawięzieniu. Egzekucje trwały nieprzerwanie od 1939 r. do 1944 r. Dokonywanie zbrodni poza obrębem więzienia bez wątpienia miało na celu ukrycie zbrodni. W momencie wykonywania egzekucji, Niemcy nakazywali polskim strażnikom więziennym przebywanie wewnątrz budynku. Ślady swych zbrodni niszczyli w 1944 r., posypując zwłoki stężonym koncentratem chloru, który miał właściwości wypalające. Przeważająca większość zbrodniarzy nie została pociągnięta do odpowiedzialności. Więźniów osadzonych w więzieniu w Pińczowie Niemcy rozstrzeliwali również w Lasach: Weleckim, Włoszczowickim oraz Skrzypiowskim. Wywożono ich również do obozów koncentracyjnych: KL Auschwitz-Majdanek, KL Gross-Rosen, KL Majdanek czy KL Ravensbrück.

Więzienie w Pińczowie było również jedynym zakładem do przetrzymywania ludzi na terenie Kreishauptmannschaft Busko, w którym przeprowadzono akcję odbicia więźniów na szeroko zakrojoną skalę. Charakteryzowało się również uczestnictwem stosunkowo licznej grupy polskich strażników w działalności konspiracyjnej. Przejawiała się ona w różnych formach: w zorganizowanej grupie pomagającej więźniom; w charakterze łączników organizacji podziemnych, czy też w indywidualnej pomocy konkretnym uwięzionym. Niemcy stosowali wobec polskich strażników represje – w ich wyniku część z nich poniosła śmierć.

Poszczególne wątki bez wątpienia wymagają prowadzenia dalszych badań. Imienne wykazy osób, które zginęły w więzieniu w Pińczowie, praktycznie nie istnieją. Dołączony do niniejszego artykułu częściowy wykaz osób zamordowanych na jego terenie, sporządzony na podstawie aktów zgonów z Urzędu Stanu Cywilnego w Pińczowie, w nikłym stopniu wypełnia powyższą lukę. Niewątpliwie wartościowe byłoby opisanie kolejnych egzekucji dokonanych na tzw. Zawięzieniu oraz przeprowadzenie chociażby częściowej rekonstrukcji losów ich ofiar. Ciekawym, a zarazem niezbadanym wątkiem jest także obecność Żydów i Cyganów w więzieniu w Pińczowie. Jest to temat, który również wymaga prowadzenia dalszych badań. Pożądane byłoby również ustalenie kolejnych nazwisk więźniów z Pińczowa, wywiezionych do obozów koncentracyjnych.

Aneks. Częściowy wykaz więźniów osadzonych w więzieniu w Pińczowie, którzy ponieśli śmierć na jego terenie (na podstawie aktów zgonów z Urzędu Stanu Cywilnego w Pińczowie)

- 24 grudnia 1939 r. – Nowak (imię nieznane), Roman Nowak, Rajfur (imię nieznane), Rajfur (imię nieznane), Kerc, Cepak, Józef Szota, Władysław Urbanowski
- 17 czerwca 1941 r. – Tadeusz Wyporski, lat 26, mieszkaniec Częstochowy
- 17 czerwca 1941 r. – Piotr Stochniał, lat 19, mieszkaniec Porąbki
- 22 lipca 1941 r. – Roman Janiecki, lat 25, mieszkaniec Chmielnika
- 31 sierpnia 1941 r. – Józef Bogucki, lat 29, mieszkaniec Starachowic
- 2 września 1941 r. – Jan Bator, lat 27, mieszkaniec Tarnowa
- 9 listopada 1941 r. – Józef Zieliński, lat 27, mieszkaniec Filipowic
- 6 grudnia 1941 r. – Franciszek Czernikiewicz, lat 50, mieszkaniec Bodzentyna
- 21 grudnia 1941 r. – Edward Szelağ, lat 25, mieszkaniec Częstochowy
- 8 lutego 1942 r. – Stanisław Niedziela, lat 25, mieszkaniec Jędrzejowa
- 21 lutego 1942 r. – Stanisław Zaręba, lat 27, mieszkaniec Michałowa
- 16 marzec 1942 r. – Władysław Zawłocki, lat 26, mieszkaniec Rudy
- 7 czerwca 1942 r. – Stanisław Tracz, lat 24, mieszkaniec Ludwikowa
- 13 września 1942 r. – Tadeusz Marian Malczewski, lat 31, mieszkaniec Skarżyska-Kamiennej
- 16 września 1942 r. – Konrad Buszewski, lat 33, mieszkaniec Częstochowy
- 6 października 1942 r. – Bolesław Wajda, lat 29, mieszkaniec Książa Wielkiego
- 16 grudnia 1942 r. – Franciszek Nalepa, lat 47, mieszkaniec Łubnic
- 5 stycznia 1943 r. – Józef Trzaskowski, lat 37, mieszkaniec Radomia
- 11 stycznia 1943 r. – Władysław Perz, lat 35, mieszkaniec Jędrzejowa
- 12 stycznia 1943 r. – Stanisław Fidos, lat 21, mieszkaniec Tadeuszówki Małej
- 14 lutego 1943 r. – Leon Krüger, lat 52, mieszkaniec Kielc
- 16 lutego 1943 r. – Stanisław Kołodziejczyk, lat 55, mieszkaniec Radomia
- marzec 1943 r. – Bronisław Eigenfeld, mieszkaniec Buska-Zdroju
- 8 marca 1943 r. – Stefan Wiejas, lat 22, mieszkaniec Rudek
- 6 kwietnia 1943 r. – Józef Maj, lat 45, mieszkaniec Borzymowa
- 17 kwietnia 1943 r. – Piotr Gogacz, lat 25, mieszkaniec Zawady Starej
- 27 kwietnia 1943 r. – Edward Groniecki, lat 26, mieszkaniec Bilczowa
- kwiecień 1943 r. – Piotr Ściana, lat 44, żołnierz BCh, mieszkaniec Skrobaczowa
- 27 czerwca 1943 r. – Jan Krawiec, lat 51, mieszkaniec Woli Zagojskiej
- 1 lipca 1943 r. – Antoni Piasecki – członek Szarych Szeregów, Czesław Lech – członek Szarych Szeregów, Waldemar Kaczmarczyk – członek Szarych Szeregów, Zdzisław Marczewski – członek Szarych Szeregów
- 17 sierpnia 1943 r. – Feliks Marczyk, lat 21, mieszkaniec Komornej
- 24 stycznia 1944 r. – Władysław Śliwka – lat 26, mieszkaniec Kielc
- 17 marca 1944 r. – Henryk Świech – żołnierz AK, mieszkaniec Buska-Zdroju, Jerzy Wojnakowski – żołnierz AK, mieszkaniec Buska-Zdroju

Oświadczenie w przedmiocie konfliktu interesów

Autorka zgłaszanego artykułu oświadcza, że nie istnieje konflikt interesów. Tzn. autorka (albo jej pracodawcy lub sponsorzy) nie mają jakiegokolwiek bezpośredniego lub pośredniego finansowego, prawnego lub zawodowego interesu albo związku z innymi organizacjami lub instytucjami, które mogą mieć wpływ na omawiane w tekście badania.

Finansowanie

Autorka nie otrzymała dofinansowania na tę publikację.

Bibliografia

- Bedyński K. (1998). 'Pozawarszawska konspiracja więzienna na terenach okupowanych przez Niemców 1939–1945. (Udział polskiego personelu)' [Prison conspiracy in Nazi-occupied Poland 1939–1945 (Participation of Polish Staff)]. *Archiwum Kryminologii* 33–34, s. 167–212.
- Domański T. i Jankowski A. (2011). *Represje niemieckie na wsi kieleckiej 1939–1945* [German repressions in the village of Kielce 1939–1945]. Kielce: Muzeum Wsi Kieleckiej.
- Dziubiński A. (2005). 'Wojna i okupacja na Kielecczyźnie 1929–1945 (na przykładzie Pińczowa)' [War and occupation in the Kielce region 1929–1945 (on the example of Pińczów)]. *Pińczowskie Spotkania Historyczne* 9, s. 6–14.
- Fajkowski J. i Religa J. (1981). *Zbrodnie hitlerowskie na wsi polskiej* [Nazi crimes in the Polish village]. Warszawa: Wydawnictwo „Książka i Wiedza”.
- Faliszewski F. (1965). *Kartki z przeszłości ruchu ludowego w byłym powiecie stopnickim* [Cards from the past of the people's movement in the former Stopnica poviast]. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Fąfara E. (1976). „Wojnar” i jego żołnierze; opowieść o Janie Pszczole „Wojnarze”, komendancie BCH obwodu pińczowskiego [„Wojnar” and his soldiers; a story about Jan Pszczol „Warrior”, commander of the BCH district of Pińczów]. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Lanckorońska K. (2001). *Wspomnienia wojenne 22 IX 1939 – 5 IV 1945* [War memories 22 IX 1939 – 5 IV 1945]. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Namysło A. i Berendt G. (2014). *Rejestr faktów represji na obywatelach polskich za pomoc ludności żydowskiej w okresie II wojny światowej* [Register of facts of repressions on Polish citizens for helping the Jewish population during World War II]. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, Instytut Studiów Strategicznych.

- Piątkowski S. (2018). *Radom w latach wojny i okupacji niemieckiej (1939–1945)* [Radom during the war and the German occupation (1939–1945)]. Lublin, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Oddział w Lublinie.
- Trzeskowska–Kubasik K. (2020). ‘Straty osobowe mieszkańców Kreishauptmannschaft Busko’ [Personal losses of the inhabitants of Kreishauptmannschaft Busko]. *Wiść polska w czasie II wojny światowej* 1, s. 36–55.
- Wyrozumski J. (red.) (1979). *Pińczów i jego szkoły w dziejach* [Pińczów and its schools in history]. Warszawa-Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Źródła archiwalne

- Adamczyk Z. (1969). ‘Protokół przesłuchania świadka’ [Report from the examination of the witness]. *Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Krakowie*. Ds. 4/68, t. 2.
- ‘Akt zgonu Edwarda Gronieckiego’ [Death certificate of Edward Rudnicki] (1943). *Urząd Stanu Cywilnego w Pińczowie*.
- ‘Ankieta dot. aresztowania w Łubnicach’ [Question about the arrest in Łubnice] (b.d.). *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach*. Sygn. 4475, cz. 1.
- ‘Biogram Piotra Ściana’ [Biographical note of Piotr Ściana] (b.d.). *Muzeum Ziemi Buskiej w Busku-Zdroju*.
- Cedzyńska J. (1947). ‘Protokół przesłuchania świadka’ [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej*. Sygn. 179/113.
- Chmielewska H. (1990). ‘Protokół przesłuchania świadka’ [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach*. Sygn. 53/5718.
- Cieśla I. (1978). ‘Protokół przesłuchania świadka’ [Report from the examination of the witness]. *Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu IPN w Krakowie*. Ds. 14/75, t. 1.
- Czenpińska W. (1978). ‘Protokół przesłuchania świadka’ [Report from the examination of the witness]. *Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu IPN w Krakowie*. Ds. 14/75, t. 1.
- Czyżyńska W. (1947). ‘Protokół przesłuchania świadka’ [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach*. Sygn. 53/5349.
- Dębowska Z. (1978). ‘Protokół przesłuchania świadka’ [Report from the examination of the witness]. *Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu IPN w Krakowie*. Ds. 14/75, t. 1.

- Duniec M. (1966). 'Protokół przesłuchania świadka' [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach*. Sygn. 53/5349.
- Eigenfeld M. (1947). 'Protokół przesłuchania świadka' [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Państwowe w Kielcach*. Sygn. 459.
- 'Ewidencja więźniów osadzonych w areszcie powiatowym w Busku-Zdroju' [Records of prisoners jailing in the poviat arrest in Busko-Zdrój] (1943). *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach*. Sygn. 53/4623.
- 'Ewidencja więźniów osadzonych w areszcie powiatowym w Busku-Zdroju' [Records of prisoners jailing in the poviat arrest in Busko-Zdrój] (1944). *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej*. Sygn. 53/4623.
- Fraś W. (1947). 'Protokół przesłuchania świadka' [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej*. Sygn. 179/115.
- Garstka A. (b.d.). 'Protokół przesłuchania świadka' [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej*. Sygn. 179/115.
- Groniecki P. (1946). 'Protokół przesłuchania świadka' [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Państwowe w Kielcach*. Sygn. 459.
- Jabłonkowska S. (1945). 'Pismo do Komendy Bezpieczeństwa w Pińczowie' [Letter to the Security Command in Pińczów]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach*. Sygn. 127/78.
- Jałowiecki R. (b.d.). 'Pismo do Komendanta Powiatowego MO' [Letter to the County Commandant of MO]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach*. Sygn. 53/4907.
- Jankowski S. (1966). 'Protokół przesłuchania świadka' [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach*. Sygn. 53/4907.
- Jurecka T.H. (1978). 'Protokół przesłuchania świadka' [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach*. Sygn. 53/5350.
- 'Kartoteka dot. Heleny Kowalskiej' [File on Helena Kowalska] (b.d.). *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni*

- przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach.* Sygn. 53/5759.
- ‘Kartoteka dot. Jerzego Domagały’ [File on Jerzy Domagała] (b.d.). *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach.* Sygn. 53/5759.
- Karwat S. (b.d.). ‘Protokół przesłuchania świadka’ [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej.* Sygn. 179/113.
- Kawa S. (1947). ‘Protokół przesłuchania świadka’ [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej.* 167/5360.
- Kmieciak S. (b.d.). ‘Protokół przesłuchania świadka’ [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej.* Sygn. 179/114.
- Korzec W. (1946). ‘Protokół przesłuchania świadka’ [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Państwowe w Kielcach.* Sygn. 459.
- Książek W. (1969). ‘Protokół przesłuchania świadka’ [Report from the examination of the witness]. *Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Krakowie.* Ds. 4/68, t. 2.
- ‘Kwestionariusz o obozach’ [Camp questionnaire] (b.d.). *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej.* Sygn. 179/102.
- Lech T. (b.d.). ‘Protokół przesłuchania świadka’ [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej.* Sygn. 179/114.
- ‘Lista transportowa’ [Transport list] (25 VII 1941). *Archiwum Państwowe w Kielcach.* Sygn. 186.
- ‘Lista transportowa’ [Transport list] (15 X 1941). *Archiwum Państwowe w Kielcach.* Sygn. 186.
- ‘Lista transportowa’ [Transport list] (4 XI 1941). *Archiwum Państwowe w Kielcach.* Sygn. 186.
- Lubalski T. (b.d.). ‘Protokół przesłuchania świadka’ [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej.* Sygn. 179/114.
- Majka M. (b.d.). ‘Protokół przesłuchania świadka’ [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Główna Komisja*

- Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej.* Sygn. 179/114.
- Musiał F. (1972). 'Protokół przesłuchania świadka' [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach.* Sygn. 53/5349.
- Nowacki D. (b.d.). 'Protokół przesłuchania świadka' [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach.* Sygn. 53/5349.
- Paluszyński T. (1986). 'Protokół przesłuchania świadka' [Report from the examination of the witness]. *Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu IPN w Krakowie.* Ds. 5/82.
- Peterson L. (1966). 'Protokół przesłuchania świadka' [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach.* Sygn. 53/5349.
- 'Pismo do OKBZH w Kielcach' [Letter to OKBZH in Kielce] (1978). *Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu IPN w Krakowie.* Ds. 14/75, t. 1.
- Poniewierski R. (1966). 'Protokół przesłuchania świadka' [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach.* Sygn. 53/5349.
- Poniewierski R. (1976). 'Protokół przesłuchania świadka' [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach.* Sygn. 53/5349.
- Sąd Okręgowy w Kielcach [District Court in Kielce] (1947). 'Wyrok w sprawie karnej przeciwko Władysławowi Dembińskiemu' [Judgment in a criminal case against Władysław Dembiński]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach.* Sygn. 127/79.
- Schäfer W. (1940). 'Zarządzenie' [Ordinance]. *Archiwum Państwowe w Kielcach.* Sygn. 10.
- 'Sprawozdanie z przebiegu i wyników śledztwa w sprawie zbrodni hitlerowskich na terenie Buska, Pińczowa i powiatu buskiego' [Report on the course and results of the investigation into Nazi crimes in Busko, Pińczów and Busko powiat] (b.d.). *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach.* Sygn. 53/5351.
- Szarapow M. (b.d.). 'Raport Michała Szarapowa' [Michał Szarapow's report]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja*

- Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach. Sygn. 127/78.
- Szymańska B. (1948). 'Protokół przesłuchania świadka' [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej*. Sygn. 179/114.
- 'Ważniejsze akcje partyzanckie w powiecie pińczowskim z okresu okupacji hitlerowskiej' [The most important partisan actions in the Pińczów district during the Nazi occupation] (b.d.). *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach*. Sygn. 53/2.
- Wesołowski T. (1947). 'Protokół przesłuchania świadka' [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej*. Sygn. 179/113.
- Witczak A. (b.d.). 'Protokół przesłuchania świadka' [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej*. Sygn. 179/114.
- Wróbel S. (1947). 'Protokół przesłuchania świadka' [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej*. Sygn. 179/114.
- Wróblewski J. (1948). 'Protokół przesłuchania świadka' [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej*. Sygn. 179/106.
- 'Wykaz obozów' [List of camps] (b.d.). *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej*. Sygn. 163/47.
- 'Wykaz osób pomordowanych na terenie więzienia pińczowskiego i północnej części powiatu pińczowskiego' [List of people murdered in the Pińczów prison and in the northern part of the Pińczów powiat] (1966). *Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Krakowie*. Sygn. 14/75, t. 1.
- 'Wykaz osób zabitych i uprowadzonych przez władze niemieckie' [List of people killed and abducted by the German authorities] (b.d.). *Archiwum Akt Nowych w Warszawie*. Sygn. 305.
- 'Wykaz zbrodni popełnionych na mieszkańcach gminy Radzanów' [List of crimes committed against the inhabitants of the Radzanów commune] (b.d.). *Archiwum Państwowe w Kielcach*. Sygn. 457.
- 'Zbrodnie niemieckie popełnione na terenie miasta Pińczowa' [German crimes committed in the city of Pińczów] (b.d.). *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej*

- w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach. Sygn. 53/4907.
- Znojek A. (1966). 'Informacja' [Information]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach*. Sygn. 53/4907.
- Znojek A. (1966). 'Protokół przesłuchania świadka' [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach*. Sygn. 53/5349.
- Znojek A. (b.d.). 'Protokół przesłuchania świadka' [Report from the examination of the witness]. *Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej w Kielcach*. Sygn. 53/4907.

Źródła internetowe

- Auschwitz.org (b.d.). *Informacja o więźniach* [Information about prisoners]. Dostęp online: <http://auschwitz.org/muzeum/informacja-o-wiezniach/> [29.04.2021].
- Bożyk I., Jastrzębski C. i Massalski A. (2018). *Dzieje i kultura miasta Pińczowa* [History and culture of the town of Pińczów], [Pinczow.com.pl](http://pinczow.com.pl). Dostęp online: https://pinczow.com.pl/images/download/Dzieje_i_kultura_miasta_Pi%C5%84czowa.pdf [05.05.2021].
- Straty.pl (b.d.). *Wyszukiwanie osób represjonowanych* [Searching for repressed people]. Dostęp online: <https://www.straty.pl/pl/szukaj> [07.04.2021].
- Trzeskowska–Kubasik K. (2021a). *Egzekucje mieszkańek Radomia w Lesie we Włoszczowicach oraz w Lesie Skrzypiowskim* [Executions of Radom residents in the Forest in Włoszczowice and in the Skrzypiowski Forest], [Przystanekhistoria.pl](http://przystanekhistoria.pl). Dostęp online: <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/77920,Egzekucje-mieszkanek-Radomia-w-Lesie-we-Wloszczowicach-oraz-w-Lesie-Skrzypiowski.html> [29.04.2021].
- Trzeskowska–Kubasik K. (2021b). *Więzienie w Pińczowie – jedno z miejsc kazi na terenie Kreishauptmannschaft Busko* [Prison in Pińczów – one of the execution sites in the Kreishauptmannschaft Busko], [Przystanekhistoria.pl](http://przystanekhistoria.pl). Dostęp online: <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/85129,Wiezienie-w-Pinczowie-jedno-z-miejsc-kazni-na-terenie-Kreishauptmannschaft-Busko.html> [1.10.2021].